

ELS CENTRES DOCENTS I LA SEVA RESPONSABILITAT CIVIL PER FETS DELICTIUS DERIVATS DE CONDUCTES D'ASSETJAMENT ESCOLAR (*BULLYING*) EN L'ÀMBIT DE LA LLEI REGULADORA DE LA RESPONSABILITAT PENAL DELS MENORS

Alfons Surroca Costa
Professor lector de dret civil
Universitat de Girona

Resum

L'objecte del present treball és analitzar el règim regulador de la responsabilitat civil dels centres docents, públics i privats, per fets delictius derivats de conductes d'assetjament escolar (*bullying*) quan l'edat del menor agressor es troba compresa entre els catorze i els divuit anys.

Paraules clau: assetjament escolar, centre docent, responsabilitat civil, delicte, menor.

LOS CENTROS DOCENTES Y SU RESPONSABILIDAD CIVIL POR HECHOS DELICTIVOS DERIVADOS DE CONDUCTAS DE ACOSO ESCOLAR (*BULLYING*) EN EL ÁMBITO DE LA LEY REGULADORA DE LA RESPONSABILIDAD PENAL DE LOS MENORES

Resumen

El objeto del presente trabajo es analizar el régimen regulador de la responsabilidad civil de los centros docentes, públicos y privados, por hechos delictivos derivados de conductas de acoso escolar (*bullying*) cuando la edad del menor agresor se encuentra comprendida entre los catorce y los dieciocho años.

Palabras clave: acoso escolar, centro docente, responsabilidad civil, delito, menor.

SCHOOLS AND THEIR TORT LIABILITY ARISING FROM CRIME IN CASES
OF BULLYING UNDER THE CRIMINAL LIABILITY OF MINORS ACT
(LAW REGULATING THE CRIMINAL RESPONSIBILITY OF MINORS)

Abstract

This paper analyses a legal framework on tort liability of public and private schools arising from crime in cases of bullying, where the offender is a minor aged between fourteen and eighteen.

Keywords: bullying, schools, tort liability, crime, minor.

Sumari. 1. Introducció; 2. L'assetjament escolar o *bullying*; 2.1. El concepte jurídic; 2.2. Característiques de l'assetjament escolar; 3. L'assetjament escolar: breus apunts sobre la seva responsabilitat penal i civil; 3.1. Els tipus delictius en què es pot enquadrar; 3.2. Característiques generals de les normes de responsabilitat civil considerades en la Llei reguladora de la responsabilitat penal dels menors en els supòsits d'assetjament escolar; 4. La responsabilitat civil dels centres docents per assetjament escolar; 4.1. Els centres docents (públics i privats) són responsables civils segons la Llei reguladora de la responsabilitat penal dels menors?; 4.2. El problema del «por este orden» de l'article 61.3 de la Llei reguladora de la responsabilitat penal dels menors; 5. Bibliografia.

1. INTRODUCCIÓ

No es pot negar que les conductes violentes i agressives protagonitzades per menors i adolescents a l'escola han existit sempre. Fins i tot es pot afirmar que, durant molts anys, la mateixa agressió física, psicològica i/o verbal es considerava que formava part del procés educatiu. De fet, la Instrucció 10/2005 de la Fiscalia General de l'Estat, sobre el tractament de l'assetjament escolar des del sistema de justícia juvenil, ja afirmava que:

[...] muchos de los actos encuadrables en el acoso escolar han sido —siguen siéndolo aún— frecuentemente considerados parte integrante de la experiencia escolar, inherentes a la dinámica propia del patio del colegio, como una lección más de la escuela en la que como anticipo de la vida, el menor tiene que aprender a resistir, a defenderse, a hacerse respetar e incluso a devolver el golpe.

Tanmateix, el que abans era vist com una qüestió entre joves i que precisament per això quedava ocult per la mateixa cultura imperant en la nostra societat, molt més

jerarquitzada i autoritària, en l'actualitat és motiu, i amb tota raó, no només d'un major interès, sinó també d'una major sensibilització i preocupació.

És indubtable que l'assetjament escolar, també denominat *bullying*,¹ sigui quina sigui la forma que adopti, suposa un atemptat contra els drets de les persones assetjades, ja en la seva dignitat, ja en la seva intimitat o, fins i tot, la seva pròpia imatge.² I és igualment palès que l'assetjament escolar afecta de manera directa i severa la salut física, psicològica i social de la víctima, però és que, a més, l'assetjament genera també efectes negatius a la resta d'implicats:

[...] la nocividad del acoso escolar alcanza incluso a los menores que como testigos mudos sin capacidad de reacción lo presencian, pues por un lado se crea un ambiente de terror en el que todos se ven afectados como víctimas en potencia, y por el otro estos menores están expuestos al riesgo de asumir una permanente actitud vital de pasividad, cuando no de tolerancia, hacia la violencia y la injusticia.³

L'efecte potencialment devastador de l'assetjament «clàssic» s'ha vist, fins i tot, multiplicat pel mal ús de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), que permeten que la fustigació envers una persona sigui gairebé permanent i continuada en el temps, amb el consegüent risc per a la seva salut física i, sobretot, psicològica. És l'anomenat *ciberassetjament* o *ciberbullying*, que consisteix en el fet que la conducta vexatòria es duu a terme a través de mitjans digitals com el mòbil, l'ordinador o la tauleta tàctil (*tablet*). Pot basar-se en missatges feridors, difusió de fotos o vídeos sense permís, insults o burles en xarxes socials o en aplicacions de missatgeria, o altres comportaments igualment denigrants, però sempre a través dels mitjans tecnològics.

Segons l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO), cada mes un de cada tres alumnes pateix assetjament escolar arreu del món. També destaca el ciberassetjament com un problema creixent que afecta un de cada deu nens.⁴ A Espanya no hi ha xifres oficials respecte a aquesta qüestió que

1. En l'àmbit de l'educació i la sociologia és freqüent que s'utilitzi el terme anglosaxó *bullying*, que literalment significa 'intimidació' o 'assetjament'. Així ho expressa la Interlocutòria de l'AP de Cantàbria del 25 de maig de 2012 (JUR 2013/27600): «[...] el maltrato o acoso escolar, conocido popularmente en los medios de comunicación, pero también en el ámbito de la sociología y la educación, por el término anglosajón *bullying* (literalmente 'intimidación' o 'acoso', derivado del sustantivo *bully*, 'matón/a', y del verbo *to bully*, 'meterse con alguien', 'intimidarle') —*ciberbullying* cuando se comete utilizando la informática e internet, también denominado *ciberacoso*—, es un fenómeno frecuente en nuestros días y que en ocasiones pasa desapercibido [...]».

2. Vegeu Nieves ROJANO MARTÍN, «La responsabilidad civil por acoso escolar», a Francesc PÉREZ TORTOSA (coord.) i Leticia FONTESTAD PORTALÉS (dir.), *La justicia en la sociedad 4.0: nuevos retos para el siglo XXI*, pròleg de Sonia Calaza López, La Corunya, Colex, 2023, p. 53.

3. Així ho afirma la Instrucció 10/2005 de la Fiscalia General de l'Estat.

4. UNESCO, *Entornos de aprendizaje seguros: Prevención y tratamiento de la violencia en la es-*

donin dades numèriques concretes, però alguns estudis consideren que al voltant del 10 % de l'alumnat ha patit assetjament.⁵

La complexitat d'aquest fenomen exigeix que l'actuació davant l'assetjament adopti un caràcter preventiu i educatiu sobretot en edats primerenques. És fonamental que les conductes agressives i violentes puguin prevenir-se i, d'aquesta manera, els seus efectes puguin disminuir-se. És evident que actuar quan es donin els primers indicadors que facin sospitar d'una possible situació d'assetjament, permetrà erradicar-lo o, si més no, minimitzar-ne les conseqüències. Per això moltes comunitats autònomes han creat protocols per a identificar i tractar els supòsits de *bullying* i *ciberbullying*.⁶ Però és igualment indispensable —i cal que víctimes i agressors en tinguin coneixement— que existeixi també un component disciplinari i, en darrer terme, que sigui la jurisdicció de menors la que conegui dels fets il·lícits penals quan es tracta de conductes greus, intenses o perpetuades en el temps.

Per a tractar de tota aquesta problemàtica des d'una perspectiva jurídica, en el nostre ordenament coexisteixen règims diferenciats (Codi civil [CC], Llei 40/2015, de l'1 d'octubre, de règim jurídic del sector públic [LRJSP] i Llei orgànica 5/2000, del 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors [LORPM]) i ordres jurisdiccionals diversos (civil, contenciós administratiu i jurisdicció de menors). Així, davant d'un supòsit d'assetjament escolar, caldrà diferenciar, en primer lloc, si la conducta és o no constitutiva d'un il·lícit penal. En el cas excepcional que no estigui tipificada com a delicte, s'aplicaran les normes del CC o de la LRJSP en funció de si el centre docent on s'ha esdevingut l'assetjament escolar és privat o públic.

En canvi, si la conducta és constitutiva d'un il·lícit penal, caldrà distingir, al seu torn, l'edat del menor agressor. Si és superior als catorze anys i inferior als divuit, aleshores la normativa d'aplicació serà la Llei orgànica 5/2000, del 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM). Per contra, si el menor té menys de catorze anys, no podrà aplicar-se la LORPM encara que el fet il·lícit sigui constitutiu

cuela y sus alrededores, París, UNESCO, 2024, www.unesco.org/es/health-education/safe-learning-environments (data de consulta: 10 d'abril de 2025).

5. Vegeu Ana SASTRE (coord.), *Yo a eso no juego: Bullying y ciberbullying en la infancia*, Madrid, Save the Children, 2016, p. 11. A Catalunya, per exemple, una enquesta sobre convivència escolar i seguretat feta a l'alumnat d'educació secundària (ECESC 2016-2017) mostra que el 9,9 % dels alumnes enquestats afirma haver patit assetjament. Per a conèixer amb més detalls els resultats d'aquesta enquesta sobre la incidència del *bullying* als centres educatius catalans, vegeu *Protocol de prevenció, detecció i intervenció davant l'assetjament i el ciberassetjament entre iguals*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament d'Educació, 2019, p. 1-4.

6. A Espanya, les disset comunitats autònomes tenen el seu propi protocol d'actuació i, al seu torn, sis també desenvolupen protocols específics per als casos de ciberassetjament, i fins i tot en dues comunitats autònomes existeixen protocols més concrets per als casos en què l'assetjament està relacionat amb la discapacitat, l'orientació afectivosexual o l'expressió de gènere de la víctima. Sobre tota aquesta qüestió vegeu Sergio GARCÍA-MARTÍNEZ i Esther GARCÍA-ZABALETA, «El acoso escolar en España: revisión y análisis de los protocolos de actuación por comunidades autónomas», *Contextos Educativos*, núm. 33 (2024), p. 203 i seg.

d'infracció criminal, sinó que s'hauran d'aplicar les normes del CC o de la LRJSP en funció, una vegada més, de si el centre docent on s'ha esdevingut l'assetjament és privat o públic.

Una vegada exposat això anterior, convé precisar que l'objecte del present treball és analitzar el règim regulador de la responsabilitat civil dels centres docents quan l'assetjament escolar és constitutiu d'infracció criminal i quan l'edat del menor agressor es troba compresa entre els catorze i els divuit anys.

2. L'ASSETJAMENT ESCOLAR O *BULLYING*

2.1. EL CONCEPTE JURÍDIC

L'assetjament es caracteritza per ser un comportament agressiu, repetitiu, metòdic i sistemàtic d'un o diversos alumnes cap a un altre, i que es produeix durant un període perllongat de temps. Té com a objectiu essencial intimidar, aïllar, acovardir i, en definitiva, sotmetre emocionalment i intel·lectual la víctima per a, d'aquesta manera, satisfer la necessitat de l'agressor de controlar, dominar i, si escau, destruir els altres. Es tracta d'enfonsar la personalitat i l'autoestima de la víctima per a saciar la set de domini de l'agressor.

En la majoria dels casos hi ha un desequilibri de poder entre l'agressor i la víctima que pot ser real o bé pot ser una percepció subjectiva per part de la víctima. Igualment és molt comú que la persona agredida pateixi en silenci i en solitud, ja sigui per vergonya, ja sigui per por o per no saber a on o a qui acudir. Les agressions es produeixen dins l'àmbit escolar, però es manifesten, per raons òbvies, en llocs on no hi ha adults, com els passadissos, els banys, l'esbarjo o altres d'anàlegs. L'agressor pot actuar en solitari o juntament amb altres alumnes, i sempre busca una víctima concreta, mai un grup.

L'assetjament escolar pot consistir en agressions físiques, verbals i/o psicològiques, i també en l'exclusió social. La finalitat de les agressions físiques és atemorir i abatre la víctima mitjançant amenaces contra la seva integritat física. En aquest cas, l'agressió adopta la forma de conductes com ara bufetades, cops o empentes. Les agressions verbals tenen com a objectiu atacar l'autoestima de la víctima i són molt habituals perquè no necessiten ni preparació ni suport dels altres. Els tipus de conductes que s'inclouen en aquesta modalitat d'agressió són els insults i mots grollers, les burles, ressaltar defectes físics, difondre rumors o fer comentaris racistes. Les agressions psicològiques tenen l'objectiu de minvar l'autoestima de la víctima mitjançant el menyspreu i la falta de respecte cap a ella i es materialitzen en conductes com ara la intimidació, la ridiculització, l'amenaça, la fustigació o l'assetjament a la sortida del centre escolar. Finalment, l'exclusió social té com a finalitat bloquejar la persona assetjada per a aïllar-la i marginar-la socialment. En aquest cas, l'assetjador

busca distorsionar, davant la resta de companys, la imatge de la víctima presentant-la com una persona feble, fluixa, indefensa o indigna.⁷

Molts dels estudis destaquen una major prevalença de l'assetjament escolar en els homes. No obstant això, aquesta dada sembla que es tracta d'una certa desviació de la realitat, ja que en la majoria dels casos s'atén només a les agressions físiques i verbals directes, és a dir, s'obvia l'assetjament indirecte o d'exclusió social, en el qual les dones cobren un major protagonisme.⁸

La jurisprudència ha establert les notes definitòries de l'assetjament escolar en els seus diferents pronunciaments. Així, la Sentència de l'Audiència Provincial (SAP) de Lleida del 9 de juny de 2020 (JUR 2020/227768) declara que el *bullying* o assetjament escolar és:

[...] cualquier forma de maltrato psicológico, verbal o físico que tiene lugar entre niños en edad escolar y se produce tanto de manera presencial en las aulas como en otros ámbitos, como por ejemplo las redes sociales. Este tipo de violencia escolar se caracteriza por una reiteración encaminada a conseguir la intimidación de la víctima, implicando un abuso de poder en tanto que es ejercida por un agresor más fuerte (ya sea esta fortaleza real o percibida subjetivamente) que aquella. El sujeto maltratado queda, así, expuesto física y emocionalmente ante el sujeto maltratador, generándose como consecuencia una serie de secuelas psicológicas (aunque estas no formen parte del diagnóstico); es común que el acosado viva aterrorizado con la idea de asistir a la escuela y que se muestre muy nervioso, triste y solitario en su vida cotidiana.

Així mateix, la SAP de València del 8 de febrer de 2019 (JUR 2019/94062) precisa que la característica més acusada i invariable de l'assetjament escolar és:

[...] la pretensión del alumno o alumnos acosadores de ningunear, hostigar, amilanar, machacar, fustigar, atemorizar, amedrentar, acobardar, asediar, atosigar, vejar, humillar, perseguir, angustiar o arrinconar a otro alumno del centro. Así, en el centro de la noción de *acoso escolar* se encuentra la afectación a diversos derechos fundamentales subjetivos del alumno acosado, protegidos constitucionalmente como tales, como el derecho a la intimidad personal, al honor o a la propia imagen (artículo 18.1 CE), a la dignidad de la persona (artículo 10.1 CE) y a su integridad física y moral (artículo 15 CE).

7. Sobretot això, vegeu M.^a del Mar MERAYO, *Acoso escolar: Guía para padres y madres*, Madrid, Confederación Española de Asociaciones de padres y madres de alumnos (CEAPA), 2013, p. 10 i seg.

8. Així, Sergio GARCÍA-MARTÍNEZ i Esther GARCÍA-ZABALETA, «El acoso escolar en España», p. 199. En el mateix sentit, vegeu *Protocol de prevenció, detecció i intervenció davant l'assetjament i el ciberassetjament entre iguals*, p. 1-4.

En la mateixa línia, la SAP d'Orense del 21 d'abril de 2017 (AC 2017/632) afirma que l'assetjament escolar consisteix en:

[...] una serie de actos o incidencias intencionales, de naturaleza violenta —constitutivos de agresión física o psíquica y caracterizada por su continuidad en el tiempo—, dirigidos a quebrantar la resistencia física o moral de otro alumno, que tienen lugar entre alumnos menores de edad, cuando se hallan éstos bajo la vigilancia y guarda de un centro educativo.

Finalment, la Fiscalía General de l'Estat considera, en la seva Instrucció 10/2005, que l'assetjament és:

[...] un catálogo de conductas, en general permanentes o continuadas en el tiempo y desarrolladas por uno o más alumnos sobre otro, susceptibles de provocar en la víctima sentimientos de terror, de angustia e inferioridad, idóneos para humillarle, envilecerle y quebrantar, en su caso, su resistencia física y moral.

2.2. CARACTERÍSTIQUES DE L'ASSETJAMENT ESCOLAR

Encara que no existeixi un concepte unívoc del que pugui considerar-se com a assetjament escolar, sí que cal que la conducta vexatòria, per a ser catalogada com a tal, presenti una sèrie de característiques que la distingeixin d'un comportament humil·liant però puntual.

En primer lloc, és imprescindible l'existència d'un desequilibri de poder entre l'agressor i la víctima. Tot i que en principi les relacions entre infants i adolescents són de caràcter no jeràrquic i, per tant, haurien de tenir un caràcter igualitari, el cert és que en l'assetjament escolar es produeix una relació asimètrica entre les parts, de manera que l'assetjador se situa en un pla superior a la víctima, ja sigui per la seva complexió física, ja sigui per la seva fortalesa mental, la seva capacitat de manipulació, el seu poder per a influir sobre els altres o una combinació d'aquests o altres factors anàlegs.⁹ A més, és molt freqüent que no hi hagi un únic agressor, fet que sens dubte amplifica la situació d'indefensió de l'assetjat.¹⁰

9. La Instrucció 10/2005 de la Fiscalía General de l'Estat precisa que en l'assetjament «la igualdad que debe estructurar la relación entre iguales degenera en una relación jerárquica de dominación-sumisión entre acosador/es y acosado. Concorre también en esta conducta una nota de desequilibrio de poder, que puede manifestarse en forma de actuación en grupo, mayor fortaleza física o edad, aprovechamiento de la discapacidad de la víctima etc.».

10. Així, Lydia NORIEGA RODRÍGUEZ, «La responsabilidad civil derivada del acoso escolar y del ciberacoso», a Joaquín ATAZ LÓPEZ i José Antonio COBACHO GÓMEZ, *Cuestiones clásicas y actuales del*

En segon lloc, cal que la persona agressora actuï amb violència o intimidació, i això implica una intencionalitat clara de causar dany. Això significa que l'assetjament escolar consisteix sempre en una actitud dolosa, mai negligent. En molts casos, a més, es tracta d'una violència o intimidació sistemàtica, organitzada i, gairebé sempre, oculta. Les conductes denigrants creen en la víctima la convicció que serà destinatària, en el futur, de més comportaments violents o intimidatoris, cosa que facilita la fallida de la seva resistència física o psíquica en no veure el final de tot plegat.

En tercer lloc, és una característica consubstancial que l'assetjament escolar es produeixi en un centre docent, cosa que pot ser durant la jornada lectiva, en el transcurs de la realització d'activitats extraescolars o en els moments de lleure com ara l'esbarjo o quan es fan altres activitats lúdiques. L'assetjament pot manifestar-se també en ocasió de visites culturals, sortides esportives o en als voltants del centre escolar. En aquesta línia, la SAP de Madrid del 10 de gener de 2023 (JUR 2023/79379) afirma:

[...] es esencial que el acoso se produzca dentro del ámbito escolar y en el ámbito también de vigilancia y control que todo centro educativo debe prestar a sus alumnos, en tanto ejercen las facultades de guarda y custodia de los mismos, en sustitución de sus progenitores.

Finalment, per a la seva consideració com a assetjament escolar cal que la conducta vexatòria sigui reiterada en el temps i no fruit d'una violència o intimidació concreta o esporàdica inherent a la mateixa convivència i als conflictes. És imprescindible, a més, que el comportament repetitiu de l'assetjador tingui suficient entitat per a causar un menyscabament en la integritat física o psíquica de la víctima.¹¹ Aquest criteri encaixa amb la posició defensada per la jurisprudència. Així, són comunes declaracions com la sostinguda per la SAP de Madrid del 10 de novembre de 2020 (AC 2021/89), que va afirmar sobre aquesta qüestió:

[...] una agresión aislada entre alumnos en un determinado centro docente no puede calificarse como constitutiva de un supuesto de acoso escolar, aunque de la misma pueda derivar una eventual responsabilidad por el distinto concepto de eventual culpa *in vigilando, in eligiendo o in organizando* en la actuación del personal docente por su falta de diligencia y negligencia en el cumplimiento de sus obligaciones legales de vigilancia, custodia y control de los alumnos en el seno de las instalaciones escolares.¹²

derecho de daños: Estudios en homenaje al profesor Dr. Roca Guzmán, tom III, Cizur Menor, Thompson Reuters Aranzadi, 2021, p. 756.

11. Vegeu Ana María PÉREZ VALLEJO, «El complejo régimen que disciplina la responsabilidad civil por daños derivados del acoso escolar», *Anuario de Derecho Civil*, vol. LXVIII (2015), p. 1391-1392.

12. En termes semblants es pronuncia la SAP de Las Palmas del 28 de juliol de 2017 (JUR ECLI:ES:APGC:2017/1725).

Amb tot, la característica de la reiteració de la conducta vexatòria de l'agressor presenta un matís important quan es tracta de ciberassetjament. En aquest cas, la reiteració no consisteix pròpiament a agredir la víctima en diverses ocasions, sinó que, per exemple, n'hi ha prou amb penjar una sola vegada una imatge o un vídeo no desitjat en una xarxa social i que sigui vist per diverses persones, perquè pugui considerar-se que ha existit la conducta denigrant. La reiteració es produiria cada vegada que es compartís o es comentés a les mateixes xarxes socials la imatge o el vídeo en qüestió.¹³

3. L'ASSETJAMENT ESCOLAR: BREUS APUNTS SOBRE LA SEVA RESPONSABILITAT PENAL I CIVIL

3.1. ELS TIPUS DELICTIUS EN QUÈ ES POT ENQUADRAR

En la nostra legislació penal no existeix cap precepte que tipifiqui específicament l'assetjament escolar, a diferència, per exemple, de l'assetjament laboral, que sí que té la seva pròpia regulació substantiva en l'article 173.1.3 del Codi penal (CP).¹⁴ Tot i que diversos sectors educatius han reclamat una major protecció jurídica en aquest camp, sembla que no és voluntat del legislador accedir a aquestes pretensions perquè considera, segurament, que les referides conductes d'assetjament escolar ja disposen de la deguda cobertura legal mitjançant/amb els tipus penals ja existents, que seran objecte d'un breu comentari en aquest apartat.¹⁵

Tanmateix, cal tenir en compte que una problemàtica que afecta cada any milers d'alumnes, amb notables implicacions en tota la comunitat educativa, potser mereixeria una tipificació penal específica que, tot i que no resoluria per art de màgia el fenomen de l'assetjament escolar, sí que posaria almenys el focus en unes conductes agressives i intimidatòries que poden tenir greus conseqüències físiques i psicològiques per als alumnes que les pateixen.

En principi, l'assetjament escolar, a causa de la diversitat de formes que presenta, pot manifestar-se en diferents tipus delictius contra les persones en funció de la situació i intensitat de la fustigació. Així doncs, la conducta vexatòria pot donar lloc a

13. En aquest sentit, vegeu LILIANA ORJUELA LÓPEZ, BELKIS CABRERA DE LOS SANTOS FINALÉ, JUAN CALMAESTRA VILLÉN, JOAQUÍN A. MORA-MERCHÁN i ROSARIO ORTEGA-RUIZ, *Acoso escolar y ciberacoso: propuestas para la acción*, Madrid, Save the Children, 2013, p. 22.

14. Sobre aquesta qüestió, vegeu JOSEP MARIA TAMARIT SUMALLA, «Comentario al artículo 173», a GONZALO QUINTERO OLIVARES (dir.) i FERMÍN MORALES PRATS (coord.), *Comentarios al Código penal español*, tom I, (Artículos 1 a 233), Cizur Menor, Thompson Reuters Aranzadi, 2016, p. 1202 i seg.

15. Així ho afirma JUAN ANTONIO MORENO MARTÍNEZ, «Problemática de la violencia escolar: mecanismos jurídicos de protección», a JUAN ANTONIO MORENO MARTÍNEZ, *La responsabilidad civil y su problemática actual*, Madrid, Dykinson, 2007, p. 780.

un delict de lesions (art. 147.1 CP) i, si aquestes són de menor entitat, llavors es pot tipificar o bé com un delict lleu de lesions (art. 147.2 CP) o bé com un delict lleu de maltractament d'obra (art. 147.3 CP).

Així mateix, l'assetjament escolar pot constituir un delict d'amenaçes (art. 169 CP) o de coaccions (art. 172 CP), encara que les unes i les altres poden ser també de caràcter lleu (art. 171.7 i 172.3 CP, respectivament) i fins i tot poden donar lloc als delictes d'injúries (art. 208 i 209 CP), calúmnies (art. 205 i 206 CP), agressió sexual (art. 178 i seg. CP) i inducció al suïcidi (art. 143.1 CP).¹⁶

Ara bé, no s'ha d'oblidar que una de les característiques més definitòries de l'assetjament escolar és la seva reiteració en el temps. Això porta a reconduir els casos més greus al tipus penal previst en l'article 173.1 CP, que castiga la conducta d'infligir a una altra persona un tracte degradant a fi que la seva integritat moral es vegi greument afectada. Segons la Sentència del Tribunal Suprem (STS), Sala Segona, del 7 de desembre de 2022 (RJ 2023/733), la part fonamental de l'atac a la integritat moral és «la sensación de humillación y de cosificación que tiene la víctima porque resulta agredida en lo que es más esencial del individuo: su dignidad de ser humano merecedor de respeto por su condición humana».¹⁷ La STS, Sala Segona, del 3 de març de 2009 (RJ 2009/4146) assenyalava com a elements del tipus delictiu previst en l'article 173.1 CP els següents: a) un acte amb clar i inequívoc contingut vexatori per al subjecte passiu del delict; b) un patiment, físic o psíquic, en aquest subjecte; c) un comportament que sigui degradant o humiliant i incideixi en el concepte de dignitat de la persona afectada pel delict.

Cal assenyalar també que, segons la jurisprudència, el precepte pot aplicar-se fins i tot sense necessitat que l'assetjament sigui reiterat en el temps, encara que en aquest cas caldrà que la conducta puntual tingui un caràcter cruel o brutal. Així, la STS, Sala Segona, del 20 de març de 2025 (JUR 2025/71507) precisa:

[...] el núcleo de la descripción típica está integrado por la expresión «trato degradante», que —en cierta opinión doctrinal— parece presuponer una cierta permanencia, o al menos repetición, del comportamiento degradante, pues en otro caso no habría «trato», sino simplemente ataque; no obstante ello, no debe encontrarse obstáculo, antes

16. Sobre aquesta qüestió, vegeu ROJANO MARTÍN, «La responsabilidad civil por acoso escolar», p. 71. Als preceptes del Codi penal que cita aquesta autora podrien afegir-se també els de descobriment i revelació de secrets (art. 197 i seg. CP). Per exemple, per a difondre un vídeo amb contingut sexual (SAP de Pontevedra del 3 de juny de 2024 [JUR 2024/291639]).

17. En termes semblants s'expressa la STS, Sala Segona, del 4 de maig de 2012 (RJ 2012/9840), quan afirma que «el delito de atentado a la integridad moral protege el derecho a ser tratado como persona y no como cosa, refiriéndose a la sensación de envilecimiento, humillación, vejación e indignidad y a padecimientos físicos o psíquicos infligidos de un modo vejatorio para quien los sufre y con una voluntad de doblegar la del sujeto paciente».

bien parece ajustarse más a la previsión típica, para estimar cometido el delito a partir de una conducta única y puntual, siempre que en ella se aprecie una intensidad lesiva para la dignidad humana suficiente para su encuadre en el precepto; es decir, un solo acto, si se prueba brutal, cruel o humillante, puede ser calificado de degradante si tiene intensidad suficiente para ello.

Convé precisar que és freqüent que un mateix acte d'assetjament escolar pugui arribar a ser constitutiu de diversos dels delictes comentats anteriorment, fet que, d'acord amb la normativa penal, donarà lloc al corresponent concurs de delictes.¹⁸

Finalment, cal puntualitzar que, a parer meu, la totalitat dels supòsits d'assetjament escolar són constitutius d'infracció criminal, ja que és difícilment imaginable que una conducta vexatòria reiterada i constant, que consisteixi a humiliar i denigrar una persona amb la intenció de trencar la seva resistència física o psicològica, no sigui constitutiva d'algun o alguns dels il·lícits penals analitzats en el present epígraf.¹⁹

3.2. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE LES NORMES DE RESPONSABILITAT CIVIL CONSIDERADES EN LA LLEI REGULADORA DE LA RESPONSABILITAT PENAL DELS MENORS EN ELS SUPÒSITS D'ASSETJAMENT ESCOLAR

L'assetjament escolar, a més de merèixer un retret penal, pot comportar un dany efectiu causat injustament que doni lloc al naixement de la corresponent responsabilitat civil derivada del delictes. La gran majoria de conductes d'assetjament escolar són protagonitzades per alumnes menors d'edat, cosa que, en principi, determinarà l'aplicació de les normes civils considerades en els articles 61-64 LORPM. Tanmateix, convé tenir present que aquesta última afirmació estarà condicionada per diversos factors.

El primer factor és determinat per l'edat del mateix agressor. Si és un menor de catorze anys, no respondrà penalment de l'il·lícit delictiu i les responsabilitats civils que puguin derivar-se del fet se substanciaran en via civil conforme a la normativa del Codi civil. Això és així ja que l'article 3 LORPM afirma:

[...] cuando el autor de los hechos mencionados en los artículos anteriores sea menor de catorce años, no se le exigirá responsabilidad con arreglo a la presente Ley, sino que se le aplicará lo dispuesto en las normas sobre protección de menores previstas en el Código Civil y demás disposiciones vigentes.

18. Així, Ana María PÉREZ VALLEJO, «El complejo régimen que disciplina la responsabilidad civil», p. 1407-1408.

19. En contra, vegeu ROJANO MARTÍN, «La responsabilidad civil por acoso escolar», p. 71.

Paral·lelament, l'article 1.1 LORPM determina:

Esta Ley se aplicará para exigir la responsabilidad de las personas mayores de catorce años y menores de dieciocho por la comisión de hechos tipificados como delitos o faltas en el Código Penal o las leyes penales especiales.

El segon dels factors que pot condicionar l'aplicació de la LORPM és determinat per l'estratègia processal que adoptin la víctima o els seus representants, ja que la LORPM permet que la part perjudicada pel delictes pugui reservar-se l'acció de responsabilitat civil per a exercitar-la davant l'ordre jurisdiccional civil conforme als preceptes del Codi civil.²⁰ Així ho disposa l'article 61.1 LORPM:

La acción para exigir la responsabilidad civil en el procedimiento regulado en esta Ley se ejercerá por el Ministerio Fiscal, salvo que el perjudicado renuncie a ella, la ejercite por sí mismo en el plazo de un mes desde que se le notifique la apertura de la pieza separada de responsabilidad civil o se la reserve para ejercitarla ante el orden jurisdiccional civil conforme a los preceptos del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil.²¹

D'entrada, ja s'ha d'anticipar que produeix certa perplexitat que siguin les parts les que, en cas de reserva de l'acció civil en el procés de menors, puguin determinar quina ha de ser la legislació aplicable.²²

Sobre aquesta qüestió, la jurisprudència de les diferents audiències no presenta un criteri unitari. Així, per exemple, la SAP de València del 30 de desembre de 2008 (AC 2009/270) va resoldre un supòsit en què dos menors d'edat van ser condemnats per un jutjat de menors a les penes corresponents per un delictes de tracte degradant previst en l'article 173.1 CP infligit a un altre menor. La sentència penal d'instància va declarar fets provats que el tracte esmentat es va produir, de manera continuada, durant diversos anys, tot i que especialment a partir de quart de l'educació secundària obligatòria (ESO). Com a conseqüència d'això, el menor va patir una situació d'estrès,

20. Així, Pedro GRIMALT SERVERA, «La responsabilidad civil de los centros escolares de enseñanza no superior por los daños causados por sus alumnos», a Joaquín ATAZ LÓPEZ i José Antonio COBACHO GÓMEZ, *Cuestiones clásicas y actuales del derecho de daños: Estudios en homenaje al profesor Dr. Roca Guzmán*, tom II, Cizur Menor, Thompson Reuters Aranzadi, 2021, p. 1289.

21. No obstant això, i tot i el tenor literal de la norma, cal entendre que la reserva de l'acció civil en els casos en què el menor es trobi sota la guarda d'un centre docent públic haurà d'efectuar-se necessàriament davant la jurisdicció contenciosa administrativa. En aquest sentit, vegeu Juan Antonio MORENO MARTÍNEZ, «Problemática de la violencia escolar: mecanismos jurídicos de protección», p. 770.

22. Ho diu de manera molt clara la SAP de Tarragona del 25 de juliol de 2005 (JUR 2006/213811) quan afirma que «la parte que ejercita la acción civil debe calibrar cual de los dos regímenes se presta como más eficaz para sus intereses».

un quadre agut d'ansietat, depressió, així com un estat constant d'alerta, angoixa i amenaça que va derivar en un intent de suïcidi. Els representants legals del menor agredit van optar per reservar-se les accions civils per a un procés civil posterior. Tanmateix, i en contra del que preveu l'article 61.1 LORPM, la sentència del jutjat de primera instància va considerar d'aplicació les normes civils previstes en la LORPM. Apel·lada la sentència, l'Audiència va confirmar el criteri del jutgador *a quo* i va afirmar:

Bien es cierto, como sostiene la parte apelante, que el párrafo primero del referido artículo 61 establece que puede el perjudicado reservarse ejercitar la acción civil ante la jurisdicción civil conforme a los preceptos del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil, por lo que el citado artículo 61 no es directamente aplicable al presente proceso y sí solo aplicable en el proceso especial ante el juzgado de menores, debiendo tenerse en cuenta el artículo 1903 del Código Civil, que regula la responsabilidad por hecho ajeno. Sin embargo, si bien no es directamente aplicable el citado artículo 61, la finalidad de dicho precepto debe tenerse en cuenta a la hora de interpretar el artículo 1903 del Código Civil, en especial la responsabilidad de los padres y del centro escolar, habida cuenta que, conforme a lo dispuesto en el artículo 3 del Código Civil, debe tenerse en cuenta la realidad social del tiempo en que han de ser aplicadas las normas, atendiendo fundamentalmente al espíritu y finalidad de aquéllas.

En canvi, es decanten per l'aplicació de la normativa prevista en el Codi civil les sentències de les audiències provincials de Madrid del 17 de maig de 2005 (JUR 2005/166449), d'Alacant del 27 de desembre de 2005 (JUR 2006/129406) i de Cadis del 7 de juliol de 2009 (JUR 2009/2067).

Un cop comentat això anterior, ja es pot puntualitzar que, si resulten aplicables en un supòsit d'assetjament escolar les normes civils considerades en la LORPM, el precepte clau que caldrà tenir en compte serà l'article 61.3 LORPM, que estableix que «cuando el responsable de los hechos cometidos sea un menor de 18 años, responderán solidariamente con él de los daños y perjuicios causados, sus padres, tutores, acogedores y guardadores legales o de hecho, por este orden [...]». Així doncs, l'agressor serà responsable penal i civil de la conducta vexatòria, però la seva responsabilitat civil serà solidària juntament amb alguna o algunes de les figures que esmenta el precepte.²³

No obstant això, s'ha de reparar que, curiosament, l'article 61.3 LORPM no esmenta com a responsable civil el centre docent, i aquesta omisió, com és obvi, presenta una transcendència jurídica inqüestionable quan es tracta d'assetjament *escolar*.

23. En relació amb la solidaritat establerta expressament en la LORPM, cal destacar que en la mateixa exposició de motius de la Llei s'afirma que la norma introdueix «el principio en cierto modo revolucionario de la responsabilidad solidaria».

Així doncs, és necessari preguntar-se si l'article 61.3 LORPM s'aplica o no als centres docents, qüestió que s'abordarà en l'apartat següent.

4. LA RESPONSABILITAT CIVIL DELS CENTRES DOCENTS PER ASSETJAMENT ESCOLAR

4.1. ELS CENTRES DOCENTS (PÚBLICS I PRIVATS) SÓN RESPONSABLES CIVILS SEGONS LA LLEI REGULADORA DE LA RESPONSABILITAT PENAL DELS MENORS?

L'article 61.3 LORPM no anomena, almenys de forma expressa, els responsables dels danys que cometin els menors mentre es trobin desenvolupant activitats escolars, extraescolars i complementàries sota supervisió del professorat d'un centre docent.²⁴ Aquesta omisió resulta francament cridanera en un text legal que tracta de regular en la seva integritat la responsabilitat penal i civil dels menors.²⁵ Davant d'això, cal fer diverses interpretacions.

En primer lloc, es podria aplicar analògicament l'article 61.3 LORPM als centres docents. Aquest precepte, com s'ha vist, estableix la responsabilitat civil solidària de pares, tutors, acollidors i guardadors legals o de fet, per aquest ordre. Tanmateix, l'aplicació analògica d'aquest precepte als centres docents no seria, al meu parer, admissible. D'una banda, perquè la responsabilitat civil considerada en la LORPM és de caràcter objectiu i, en conseqüència, suposa una excepció al principi de la responsabilitat per culpa establert en el nostre sistema. De l'altra, perquè el fet de recórrer a l'analogia pressuposa que el supòsit que s'ha de resoldre no es troba regulat en cap norma i, com se sap, la responsabilitat dels centres docents pels actes que causin els seus alumnes menors d'edat es troba regulada en l'article 1903.5 CC.²⁶

24. Davant d'aquesta omisió, hi ha qui afirma que la voluntat del legislador era que davant el jutge de menors únicament pogués plantejar-se la responsabilitat civil de les persones esmentades en l'article 61.3 LORPM. En el cas que es volguessin demandar subjectes diferents dels que s'hi esmenten —per exemple, els centres docents—, caldria acudir a la jurisdicció civil o contenciosa administrativa. En aquest sentit, vegeu Martín GARCÍA-RIPOLL MONTIJANO, «La concepción tribal de la responsabilidad civil en la ley penal del menor», a Antonio CABANILLAS SÁNCHEZ *et al.*, *Estudios jurídicos en homenaje al prof. Luis Díez-Picazo*, vol. II, Madrid, Civitas, 2003, p. 1944. Emperò, el mateix autor afirma que la solució li sembla inacceptable, ja que si es parteix que el fonament de la responsabilitat civil és la reparació d'un dany, que pot o no constituir delictes, res no pot impedir demandar, en el procés que es preveu, altres possibles causants del dany.

25. En aquest sentit, vegeu Carlos LASARTE ÁLVAREZ, Patricia LÓPEZ PELÁEZ i M.ª Fernanda MORETÓN SANZ, *La responsabilidad civil en el ámbito de los centros docentes*, Madrid, Dykinson, 2007, p. 103.

26. Així, vegeu Esther GÓMEZ CALLE, «Responsabilidad de padres y centros docentes», a Fernando REGLERO CAMPOS, *Tratado de responsabilidad civil*, Cizur Menor, Aranzadi, 2014, p. 1332.

En segon lloc, hi hauria la possibilitat d'acudir a la regla supletòria del Codi penal i aplicar l'article 120.3 CP si el centre docent és privat, o, per contra, aplicar l'article 121 CP si es tracta d'un centre de titularitat pública.²⁷ En ambdós casos, ja sigui per part del titular del centre privat, ja sigui per part de l'Administració, es tractaria d'una responsabilitat subsidiària. Davant d'això, caldria argüir que el mateix legislador va descartar aquesta possibilitat en mantenir en vigor, inicialment, l'article 22.2 del Codi penal anterior. Aquest article considerava la responsabilitat civil subsidiària dels titulars d'un centre docent no superior «[...] por los delitos o faltas en que hubiesen incurrido los alumnos del mismo, menores de dieciocho años, durante los períodos en que dichos alumnos se hallen bajo el control o vigilancia del profesorado del Centro, desarrollando actividades escolares o extraescolares y complementarias».²⁸

El precepte era d'aplicació en els supòsits de fets constitutius d'infracció criminal comesos per alumnes majors de setze anys i menors de divuit, atès que els menors de setze estaven exempts de responsabilitat penal i, en conseqüència, això determinava l'aplicació, quan pertoqués, de les regles tradicionals del Codi civil. L'article 22.2 del Codi penal anterior va conservar la seva vigència per la disposició derogatòria primera del Codi penal de 1995, cosa que determinava que no podien aplicar-se ni l'article 120.3 CP ni el 121 CP per a resoldre la responsabilitat civil dels centres docents, atès que ja existia una norma específica sobre aquesta qüestió. No obstant això, aquell article va ser derogat expressament per la disposició final cinquena de la LORPM i, malgrat el que pogués semblar, no se'n va dictar cap altre que el substituís. Per tant, sembla evident que el que no era d'aplicació abans, no pot ser-ho ara.

En tercer lloc, una altra possible interpretació seria la que, basant-se en el fet que la responsabilitat civil dels centres docents pels actes delictius dels alumnes no es troba regulada, tindria en compte l'article 1903.5 CC. Aquest precepte, quan es refereix als «danys i perjudicis que causin [els alumnes]», podria incloure tant la responsabilitat derivada d'un mer il·lícit civil com la responsabilitat derivada d'un acte delictiu. No s'ha d'oblidar que, si bé l'article 1092 CC estableix que les conseqüències civils dels delictes es regeixen per les normes civils contingudes en l'ordenament penal, si aquestes no consideren un determinat supòsit (com, per exemple, la regulació de la responsabilitat civil dels centres docents pels fets delictius que cometin els seus alumnes menors d'edat), és possible acudir al caràcter supletori del Codi civil respecte d'altres lleis (art. 4.3 CC). En conseqüència, si s'apliqués la doctrina esmentada, la regulació en aquest aspecte concret de la responsabilitat civil seria la mateixa,

27. Tanmateix, aquesta interpretació no deixa de ser conseqüència de forçar excessivament el tenor literal dels articles 120.3 i 121 CP. Així ho posa de manifest Salvador DURANY PICH, «Les regles de responsabilitat civil en el nou dret penal de menors», *InDret*, any 2000, núm. 2, p. 7.

28. En aquest sentit, vegeu Esther GÓMEZ CALLE, «Responsabilidad de padres y centros docentes», p. 1334. Per a aquesta autora, seria més encertat acudir al règim de responsabilitat civil considerat en els articles 1903.5 i 1904.2 CC.

amb independència de si l'acte és un mer il·lícit civil o penal.²⁹ Com se sap, l'article 61.1 LORPM permet al perjudicat reservar-se les accions civils per a un procés civil posterior, i, en aquest cas, les conseqüències civils del fet delictiu començen pel menor es regiran pel Codi civil. Per contra, si és el mateix jutge de menors el que coneix de la responsabilitat civil, haurà d'aplicar els preceptes civils de la LORPM. No obstant això, res no impedeix que en els casos no considerats, almenys directament, en l'article 61.3 LORPM (com, per exemple, el supòsit dels centres docents) el jutge de menors pugui acudir al Codi civil o a la LRJSP, depenent de si el centre docent és de titularitat pública o privada.³⁰

Finalment, com a quarta i última possibilitat, es podria al·legar que el legislador va entendre que els centres docents, públics i privats, quedaven compresos en alguna de les categories que es poden veure en l'article 61.3 LORPM. No sembla raonable incloure els centres d'ensenyament ni dins del concepte de *pares*, ni dins el de *tutors* ni tampoc el d'*acollidors*. Més discutible és la seva incorporació en el concepte de *guardadors legals o de fet*. Pel que fa a l'expressió *guardador legal* de l'article 61.3 LORPM, no sembla tampoc que pugui incloure els centres docents, ja que els pares i els tutors també ostenten una guarda legal. En conseqüència, quan aquest article esmenta la figura del guardador legal, fa referència a les entitats públiques dedicades a la protecció de menors que assumeixen la guarda d'aquests, a petició dels pares o tutors que per circumstàncies greus no poden tenir cura del menor, o bé a entitats públiques que acullen un menor que es troba en situació de desemparament per una causa de força major de caràcter transitori.³¹ En cap cas comprèn els centres d'ensenyament. Més probable pot ser l'equiparació dels centres docents amb la figura del guardador de fet.³²

29. Vegeu Esther GÓMEZ CALLE, «Responsabilidad de padres y centros docentes», p. 1332-1333.

30. En aquest sentit, vegeu María Luisa ATIENZA NAVARRO, *La responsabilidad civil por los hechos dañosos de los alumnos menores de edad*, Granada, Comares, 2000, p. 159 i seg.

31. Sobre aquesta qüestió, vegeu María BALLESTEROS DE LOS RÍOS, «Comentario del artículo 172 CC», a Rodrigo BERCOVITZ-RODRÍGUEZ CANO (coord.), *Comentarios al Código civil*, Cizur Menor, Aranzadi, 2009, p. 308 i seg.

32. La majoria dels autors que han tractat el tema de la responsabilitat civil dels centres docents consideren que els centres escolars s'inclouen dins del concepte de *guardador de fet* previst en l'article 61.3 LORPM. Sobre això, vegeu Pedro GRIMALT SERVERA, «La responsabilidad civil de los centros escolares de enseñanza no superior», p. 1290; Silvia DÍAZ ALABART, «La responsabilidad de los centros docentes por hechos de sus alumnos menores de edad», a Silvia DÍAZ ALABART i Clara ASÚA GONZÁLEZ, *Responsabilidad de la Administración en la sanidad y en la enseñanza*, Madrid, Montecorvo, 2000, p. 44; Cristina LÓPEZ SÁNCHEZ, *La responsabilidad civil del menor*, Madrid, Dykinson, 2001, p. 425, i Mariano YZQUIERDO TOLSADA, *Sistema de responsabilidad civil contractual y extracontractual*, Madrid, Dykinson, 2001, p. 293.

No obstant això, en contra d'aquesta interpretació vegeu Esther GÓMEZ CALLE, «Responsabilidad de padres y centros docentes», p. 1332, i María Luisa ATIENZA NAVARRO, *La responsabilidad civil por los hechos dañosos de los alumnos menores de edad*, p. 162.

Aquesta figura es pot interpretar de dues maneres diferents.³³ D'una banda, en sentit estricte, el guardador de fet seria la persona que s'ocupa d'un menor, per exemple, en situació de desemparament. Però, d'altra banda i en un sentit més ampli, la figura del guardador de fet inclouria també les persones que s'ocupen d'un menor, ja sigui per la desídia dels que tenen l'obligació legal de fer-ho,³⁴ ja sigui perquè els pares o el tutor confien el menor a una persona que, de forma transitòria, se n'ocupa quan ells no poden fer les funcions pròpies de la pàtria potestat o la tutela.³⁵ Aquest seria el supòsit de parents, empleats, amics o veïns que s'encarreguen del menor, ja sigui de forma gratuïta, ja sigui de forma onerosa, durant els períodes en què els pares o tutors no poden cuidar-lo.

En conseqüència, si s'entén la figura del guardador de fet de manera restrictiva, és a dir, com la d'aquella persona que sense designació prèvia s'ocupa de la guarda d'un menor, no sembla possible incloure-hi els centres docents. Només en cas que s'entengués la figura del guardador de fet de manera més àmplia, és a dir, que el guardador fos la persona que per pròpia iniciativa o per acord de pares o tutors exercita funcions de guarda, es podrien entendre compresos dins d'aquest concepte els centres d'ensenyament.³⁶

En nombrosos ordenaments civils, forals o especials, es regula expressament la figura del guardador de fet. Així, per exemple, en el dret civil de Catalunya, l'article 225-1 del Codi civil de Catalunya (CCCat) estableix:

És guardadora de fet la persona física o jurídica que té cura d'un menor o d'una persona en la qual es dona una causa d'incapacitació, si no està en potestat parental o tutela o, encara que ho estigui, si els titulars d'aquestes funcions no les exerceixen.

No obstant la definició de *guardador de fet* considerada en l'article esmentat, la SAP de Barcelona del 18 de maig de 2023 (JUR 2023/311549), en un supòsit de re-

33. Sobre aquesta qüestió, vegeu Carmen LÓPEZ BELTRÁN DE HEREDIA, *La responsabilidad civil de los padres por los hechos de sus hijos*, Madrid, Tecnos, 1988, p. 140-142. Aquesta autora distingeix la figura del guardador de fet, de la persona que de fet s'ocupa d'un menor.

34. El supòsit de la persona que s'ocupa de la guarda d'un menor davant la desídia dels pares o tutors s'aproxima al que seria la guarda de fet en sentit estricte. No obstant això, la diferència rau en el fet que en aquesta última existeix una situació d'absència de pàtria potestat o tutela, mentre que en el cas de la guarda del menor per desídia dels seus representants sí que existeixen pares o tutors, però tenen el menor en una situació de semiabandonament. En aquest sentit, vegeu María Luisa ATIENZA NAVARRO, *La responsabilidad civil por los hechos dañosos de los alumnos menores de edad*, p. 153 i seg, i la nota 235.

35. En contra que dins del concepte de *guarda de fet* s'inclouï la guarda ocasional o transitòria d'un menor, vegeu Natalia ÁLVAREZ LATA, «Comentario al artículo 303 CC», a Rodrigo BEROVITZ RODRÍGUEZ-CANO (coord.), *Comentarios al Código civil*, Elcano, Aranzadi, 2001, p. 452.

36. Sobre aquesta qüestió, vegeu Cristina LÓPEZ SÁNCHEZ, *La responsabilidad civil del menor*, p. 422-423.

clamació de responsabilitat civil derivada d'unes lesions doloses causades en un centre escolar, afirma:

[...] tal concepto no puede considerarse como exhaustivo, pues se refiere exclusivamente a las situaciones en las que no existe potestad parental o de tutela o si, a pesar de existir, los titulares no ejercieran sus funciones. Sin embargo, el concepto del artículo 61.3 es mucho más amplio y abarca cualquier situación de hecho, aunque sea transitoria, en la que el menor está a cargo de otra persona o institución.³⁷

Aquest mateix criteri es recull en la SAP de Màlaga del 9 de novembre de 2009 (JUR 2010/211336), en un supòsit també de reclamació de responsabilitat civil derivada d'unes lesions doloses causades en un centre escolar per un menor a un altre alumne del mateix centre. L'Audiència, després de declarar la responsabilitat civil dels pares, afirma:

Supuesta la responsabilidad civil de los padres del menor condenado, que no se discute, pues a ellos en primer lugar compete la educación del mismo, se ha de convenir también que cuando el menor fuere confiado a la *guarda* de Centros y Organismos en los que normalmente debe regir una disciplina, una jerarquización y un especial deber de vigilancia, debe entenderse que los padres o guardadores delegan en aquellos tal función de vigilancia durante el tiempo que permanecieran en los respectivos recintos, o incluso fuera de ellos cuando se mantuviera aún el deber de cuidado y guarda. De ahí la responsabilidad civil del centro docente en el que el menor cursaba sus estudios y en donde ocurrieron los hechos. Concurren, por lo tanto, los presupuestos para declarar la responsabilidad civil del centro docente: 1. El menor cometió un ilícito penal del que se derivan los daños y perjuicios ahora reclamados. 2. Dicho menor, en esos momentos, *se hallaba bajo la guarda* institucional del centro, a quien correspondía ejercer el derecho-deber de control y vigilancia del menor en virtud de la guarda asumida sobre el mismo.³⁸

37. En canvi, la mateixa Audiència de Barcelona va excloure els centres escolars del concepte de *guardador de fet* en la SAP de Barcelona del 14 de novembre de 2014 (JUR 2015/33875) en afirmar que «de cap manera podríem considerar el centre escolar, ni el seu director o professors, guardador de fet, ja que el menor que assisteix al centre no està en situació de desamparament». En conseqüència, com que es tracta d'un centre públic, la Sentència absol l'Administració com a responsable civil, sens perjudici d'afirmar que la part perjudicada pot demandar la Generalitat de Catalunya en la via contenciosa administrativa, però en cap cas en el procés de menors.

Per contra, nega expressament aquesta última possibilitat i advoca per la condemna de l'Administració educativa en el mateix procés de menors la SAP de Cadis del 20 de maig de 2019 (JUR 2020/517) quan declara que «el espíritu del legislador es el de evitar el peregrinaje de las víctimas por distintas jurisdicciones».

38. La cursiva del text de la Sentència és meva.

Així mateix, la SAP de Cantàbria del 23 de desembre de 2003 (*La Ley*, núm. 5972, 10 de març de 2004)³⁹ declara la responsabilitat civil solidària d'un menor juntament amb la dels seus pares i la d'un centre docent, per una bufetada que va donar un alumne d'un col·legi a un altre menor en el transcurs d'una visita cultural organitzada pel centre docent. L'Audiència afirma que l'omissió dels centres docents de l'enumeració prevista en l'article 61.3 LORPM:

[...] no es un descuido pues, como indica López Sánchez, su presencia queda constatada durante los debates parlamentarios, de donde se deduce que el propósito del legislador fue el de entenderlos comprendidos en una de las categorías especificadas, como una especie dentro de un género más amplio, habiéndose incluso presentado enmiendas en el Congreso proponiendo la expresa inclusión de las personas o entidades públicas o privadas que fuesen titulares o de las que dependiera un centro de enseñanza. En definitiva, *el centro de enseñanza se va a equiparar a guardador de hecho* (entendiendo por tal, en sentido amplio, aquella persona que, por propia iniciativa o por acuerdo con los padres o tutores, ejerce funciones de guarda, de forma continuada e independiente), ya que asumen por delegación las funciones de vigilancia y guarda de los menores desde su entrada en el centro hasta la salida del mismo, durante la jornada lectiva de forma regular durante todo el año escolar (sin olvidar, lógicamente, el relevante papel que desempeña en la formación y educación del menor) [...]. Por todo ello, la Sala considera que, teniendo en cuenta el criterio ecléctico de imputación objetiva por el que ha optado (deber de educación, formación y corrección, así como el de guarda y vigilancia), van a resultar responsables solidarios con el menor tanto sus padres como el Colegio Altamira (quien tenía atribuidas las facultades de guarda y vigilancia durante la jornada escolar, además de ejercer la función formativa, compartida ésta con los padres).⁴⁰

Molt concloent és també la SAP de Màlaga del 26 de maig de 2022 (JUR 2022/318526), que declara:

[...] habrá que determinar si es posible equiparar a los centros de enseñanza con los guardadores de hecho a los que se refiere la ley. Pues bien, si partimos de que el guardador de hecho se describe como aquella persona que, por propia iniciativa o por acuerdo con los padres o tutores, ejerce funciones de guarda de forma continuada, parece razonable incluir dentro de esta figura a los centros docentes, toda vez que, además de desempeñar un papel fundamental en la formación y educación de los menores, asumen

39. Vegeu un comentari d'aquesta sentència a Jordi CARRERA DOMÈNECH, «Per aquest ordre? Comentari a la SAP Cantàbria, Secció 4a, 23 de desembre de 2003», *InDret*, any 2004, núm. 3.

40. En idèntics termes s'expressa la SAP de Cadis del 20 de maig de 2019 (JUR 2020/517).

funciones de vigilancia y guarda durante la jornada lectiva de forma regular durante todo el año escolar.

Ara bé, és important destacar que per *guardador de fet* s'ha d'entendre el centre docent, i no pròpiament el professorat.⁴¹ La responsabilitat civil no serà del menor solidàriament amb el professor, sinó, si s'escau, del menor solidàriament amb el titular del centre docent, ja sigui l'Administració, en el cas d'un centre de titularitat pública, ja sigui d'una entitat privada, en el cas d'un centre docent de caràcter privat o concertat. Entendre una altra cosa seria oblidar la important reforma que, en matèria de responsabilitat civil dels centres docents, va introduir la Llei 1/1991, del 7 de gener, de reforma del Codi civil.

Un altre argument per a equiparar els centres docents dins de la categoria dels guardadors de fet és més de tipus pràctic. Com sabem, els jutges penals són poc propensos a aplicar normativa civil que es trobi fora de la regulació penal.⁴² És presumible que el mateix succeeixi, i de fet així ha succeït, amb els jutges de menors. L'article 61.3 LORPM regula la responsabilitat civil de terceres persones pels actes d'un menor d'edat constitutius d'infracció criminal. Tenint en compte això, és poc probable que els jutges de menors apliquin l'article 1903.5 CC i declarin que la responsabilitat civil dels centres docents és una responsabilitat civil per culpa presumpta. Si això fos així, determinaria que la jurisdicció penal hauria de tenir en compte i aplicar la jurisprudència de la Sala Primera del Tribunal Suprem en la interpretació de l'article esmentat, i no sembla que aquest fet hagi passat. Si és possible equiparar, encara que forçadament, la figura del guardador de fet amb el centre docent, és molt presumible que així es continuï fent i, en conseqüència, se segueixi el criteri de les sentències citades anteriorment.

Tanmateix, aquesta ampliació té també els seus inconvenients, ja que si es permet aquesta interpretació generosa del terme *guardador de fet*, pot succeir que la responsabilitat s'estengui a altres supòsits, com ara en els casos en què els pares o tutors deixin provisionalment els seus fills o tutelats a uns amics, parents o veïns perquè els cuidin durant la seva curta absència.⁴³

41. Crítica amb la possibilitat d'equiparar els docents amb la figura del guardador de fet es mostra María Luisa ATIENZA NAVARRO, *La responsabilidad civil por los hechos dañosos de los alumnos menores de edad*, p. 157, qui afirma que «incluir a los profesores en un precepto como el artículo 61.3 LORPM sería motivo de alarma y de crítica en este colectivo y que no cree que los jueces de menores, en consecuencia, penales, vayan a exigir responsabilidad a los docentes cuando éstos hayan observado toda la diligencia que les es exigible en el ejercicio de su cargo». I, certament, té raó en aquest punt. Una altra cosa és que l'equiparació no sigui amb el professorat, sinó amb el titular del centre docent.

42. Així ho manifesta, de manera crítica, Mariano YZQUIERDO TOLSADA, *Sistema de responsabilidad civil contractual y extracontractual*, p. 77.

43. Sobre això, vegeu Martín GARCÍA-RIPOLL MONTIJANO, «La concepción tribal de la responsabi-

Davant els dubtes que presenta aquesta qüestió, la Fiscalia General de l'Estat afirma que els centres docents poden ser demandats en la peça separada de la LORPM, tot i que deixa oberta la possibilitat de fonamentar la demanda amb diversos dels motius que s'han comentat, sense decantar-se especialment per cap en concret.⁴⁴ És important conèixer el criteri de la Fiscalia, ja que, com se sap, en una gran majoria de supòsits serà la que exercirà l'acció de responsabilitat civil en nom de la persona perjudicada, amb les úniques excepcions previstes en l'article 61.1 LORPM.

La primera opció que maneja la Fiscalia és equiparar el centre docent amb la figura del guardador de fet, ja que és qui en el moment dels fets està exercint les funcions de guarda. Una segona opció és fonamentar la demanda prenent com a base l'article 1903.5 CC, atès que no s'ha d'oblidar la clàusula general de supletorietat continguda en l'article 4.3 CC. Finalment, la reclamació civil es podria fonamentar en la responsabilitat subsidiària del centre conforme al que disposa l'article 120.3 CP, tenint en compte la supletorietat d'aquest codi en virtut de la disposició final primera de la LORPM. Segons el parer de la Fiscalia, la inexistència, tant en la doctrina com en la jurisprudència, d'una línia consolidada respecte a la fonamentació de la responsabilitat civil del centre docent en el sistema de la LORPM, aconsella mantenir obert tot el ventall de possibilitats.

Amb tot, cal recordar que la Fiscalia General de l'Estat va fixar aquests criteris en la Instrucció 10/2005, i d'això, lògicament, fa ja molts anys. Actualment, i després d'una anàlisi de la jurisprudència recent, sí que es pot afirmar que el criteri majoritari de les diferents audiències es basa a considerar que els centres docents, tant els públics com els privats, queden compresos en la categoria de guardador de fet de l'article 61.3 LORPM.⁴⁵

4.2. EL PROBLEMA DEL «POR ESTE ORDEN» DE L'ARTICLE 61.3 DE LA LLEI REGULADORA DE LA RESPONSABILITAT PENAL DELS MENORS

No obstant això anterior, s'ha de tenir en compte que, per molt que s'assimili els centres docents amb la figura del guardador de fet, sorgeix tot seguit una altra

lidad civil», p. 1942-1943, qui afirma que no són guardadors de fet els pares d'un amic que el reben un cap de setmana o per a una festa d'aniversari, ni tampoc ho és el col·legi pels actes que cometin els seus alumnes, perquè faltaria l'estabilitat pròpia de l'activitat del càrrec tutelar. En els primers supòsits que enumera sembla més clar que no es pot fer l'equiparació. Més dubtosa és la negació en el cas dels centres docents.

44. Així ho disposa la Fiscalia General de l'Estat en la seva Instrucció 10/2005, sobre el tractament de l'assetjament escolar des del sistema de justícia juvenil.

45. En aquest sentit, vegeu recentment les sentències de les audiències provincials de Saragossa del 14 de juny de 2019 (JUR 2019/208370), de Lleó del 10 de febrer de 2020 (JUR 2020/142937), de Màlaga del 26 de maig de 2022 (JUR 2022/318526) i de Navarra del 30 de setembre de 2024 (JUR 2024/410218).

problemàtica. En efecte, l'article 61.3 LORPM declara la responsabilitat civil solidària del menor juntament amb la dels pares, tutors, acollidors, guardadors legals o guardadors de fet d'aquest, i afegeix «por este orden». Si es fes una interpretació literal del precepte, això comportaria que, encara que es considerés els centres docents com a guardadors de fet, només en molt comptades ocasions se'n podria declarar la responsabilitat civil, ja que sempre podria declarar-se la responsabilitat d'algun dels subjectes enumerats en l'article 61.3 LORPM amb anterioritat al guardador de fet, que és l'últim responsable de tots ells.

Cert sector de la doctrina advoca per aquesta interpretació gramatical de l'article 61.3 LORPM. Sosté que, tot i que el menor d'edat cometi la infracció penal trobant-se al centre docent, el normal serà que es declari la responsabilitat civil dels pares o els tutors, ja que són els primers en l'enumeració de l'article 61.3 LORPM. En aquest sentit, es considera que si el legislador hagués volgut que el criteri fos el de la guarda, hauria optat per un altre tipus de fórmula. Per exemple, per una que afirmés que quan el responsable dels fets sigui un menor d'edat, respondran solidàriament amb ell dels danys i perjudicis causats els qui el tinguin sota la seva guarda.⁴⁶

Tanmateix, sembla més raonable entendre que la menció a l'ordre que fa l'article 61.3 LORPM no s'ha d'interpretar en un sentit estricte, sinó en la direcció que el subjecte que haurà de respondre en cada moment serà el que ostenti la guarda del menor en l'instant precís en què s'ocasioni el dany.⁴⁷ Per això, dels actes il·lícits penals que cometin els alumnes menors d'edat quan duen a terme activitats escolars o extraescolars, només n'hauria de respondre el titular del centre docent, amb exclusió de la responsabilitat civil dels pares. Això, sens perjudici que si la conducta d'aquests estigués causalment vinculada a l'acte il·lícit, haurien de respondre tots ells de forma solidària.

És reiterada la jurisprudència de la Sala Primera del Tribunal Suprem que considera que els fets il·lícits comesos per menors d'edat i esdevinguts durant el període de temps en què es troben sota el control i la vigilància del professorat d'un centre educatiu, no determinen la responsabilitat civil dels pares, ja que, les funcions de guarda

46. Vegeu Cristina LÓPEZ SÁNCHEZ, *La responsabilidad civil del menor*, p. 425. Tot i que l'autora considera que hauria estat més raonable atribuir la responsabilitat civil dels fets il·lícits penals dels alumnes als centres docents, destaca que aquesta no ha estat la voluntat del legislador. Per contra, afirma que aquest va preferir seguir l'ordre legal preestablert i, en conseqüència, la responsabilitat civil ha de recaure sempre, en primer lloc, sobre els pares.

47. Vegeu Silvia DÍAZ ALABART, «La responsabilidad de los centros docentes por hechos de sus alumnos menores de edad», p. 44-45, i Mariano YZQUIERDO TOLSADA, «La responsabilidad civil en el proceso penal», a Fernando REGLERO CAMPOS, *Tratado de responsabilidad civil*, Cizur Menor, Aranzadi, 2014, p. 1132-1133, qui creu inconcebible que es pugui declarar la responsabilitat civil dels pares o tutors pels fets il·lícits penals comesos pels alumnes, ja que, com en el règim del Codi civil, les funcions de vigilància dels pares o tutors mentre el menor es troba al col·legi es traspassen al centre docent.

es traspassen al centre educatiu des del moment en què els alumnes entren al col·legi.⁴⁸ Així s'expressa la SAP de Madrid del 18 de desembre de 2008 (AC 2009/124), en un supòsit de burles i maltractaments soferts per un alumne en horari escolar, ja que afirma que els deures de control corresponen «desde el momento de la entrada del menor [en el centro] hasta el final de la jornada escolar, a los profesores y cuidadores del colegio».⁴⁹

No obstant això, la SAP de Màlaga del 16 de setembre de 2009 (ARP 2010/17), en un supòsit de lesions i amenaces comeses per diverses alumnes a una companya seva de segon d'ESO, va determinar la responsabilitat civil solidària de les acusades i dels seus respectius pares i, tot i que la Sentència no hi incideix directament, no es declara la responsabilitat civil del centre docent (era un col·legi públic) tot i que els fets, en la seva integritat, van transcórrer a l'interior del col·legi.⁵⁰ Potser la Sentència segueix el criteri de considerar que, en cas d'existència de pares, aquests són els únics responsables civils que puguin existir pels actes delictius que cometin els seus fills menors d'edat, amb independència d'on i amb qui es cometin aquests actes delictius. És a dir, opta per una interpretació estricta del «por este orden» de l'article 61.3 LORPM.⁵¹ La solució s'ha de criticar. No sembla adequat que unes alumnes, durant l'horari escolar i que es troben, doncs, a l'interior del col·legi, sota la supervisió i direcció del professorat, puguin agredir una companya, donar-li diversos cops, amenaçar-la amb expressions com ara que «l'anaven a destrossar» i cremar-li la maleta, a més que va ser necessari desallotjar l'aula com a conseqüència del foc, i, davant de tot això, no hi hagi cap responsabilitat civil del centre escolar. Com s'ha comentat abans, en aquests

48. Sobre això, vegeu, entre moltes altres, les sentències del Tribunal Suprem, Sala Primera, del 3 de desembre de 1991 (RJ 1991/8910), del 15 de desembre de 1994 (RJ 1994/9421) i del 29 de juny de 2000 (RJ 2000/5916). En aquesta última s'afirma de manera contundent que «los padres delegan las funciones de control y vigilancia de los alumnos en el centro de enseñanza desde el momento en que los menores acceden al mismo hasta que se produce su salida ordenada».

49. En el mateix sentit es pronuncien la SAP d'Àlaba del 27 de maig de 2005 (AC 2005/1062) i les sentències que s'hi citen.

50. En el mateix sentit, i sense incidir tampoc directament en això, es pronuncien la SAP de Castelló del 31 de juliol de 2007 (JUR 2007/340826) quan declara la responsabilitat civil solidària d'un menor juntament amb la dels seus pares per un delictes d'assetjament escolar comès en un centre docent (no queda clar si és públic o privat) i la SAP d'Àvila del 20 d'octubre de 2008 (JUR 2009/241913) (sembla que en un col·legi privat). En aquesta última sentència també es condemna un menor a indemnitzar solidàriament amb els seus pares un company de classe amb la quantitat de mil euros per ser el menor l'autor d'una falta continuada de vexacions injustes i una altra de lesions. La totalitat dels fets declarats com a provats van succeir al centre docent i la Sentència no arriba ni tan sols a plantejar-se la possibilitat de declarar la responsabilitat civil del titular del col·legi.

51. Això, sens perjudici que després els pares poguessin accionar en via de retorn contra el titular del centre docent o, si escaigués, contra el professorat, si la vigilància o l'organització deficientes de les activitats escolars o extraescolars hagués contribuït a la causació del dany. En aquest sentit, vegeu María Luisa ATIENZA NAVARRO, *La responsabilidad civil por los hechos dañosos de los alumnos menores de edad*, p. 493.

casos s'ha d'optar pel criteri de la responsabilitat de qui en té la guarda. En ocórrer els fets descrits no dins de l'àmbit de control dels pares, sinó sota la supervisió directa del centre docent, no es pot declarar la responsabilitat dels primers, sinó la de l'entitat titular del col·legi.⁵²

A favor també de la interpretació gramatical de l'article 61.3 LORPM es pronuncia la SAP de Madrid del 24 de gener de 2023 (JUR 2023/171789), que resol el recurs d'apel·lació interposat pel Ministeri Fiscal contra l'absolució, com a responsable civil solidari, d'un centre docent per l'agressió d'un alumne a una companya de classe. L'Audiència desestima el recurs i confirma íntegrament la sentència del jutjat de menors, que havia condemnat civilment només el menor i la seva mare, i afirma que la interpretació gramatical de l'article 61.3 LORPM:

[...] es la que ha venido acogiendo esta Sección Cuarta de la Audiencia Provincial de Madrid con competencias en materia de Menores, por ser la interpretación literal, auténtica y lógica según el espíritu de la LORPM [...]. De haber querido el legislador establecer una responsabilidad solidaria de todos o algunos de los enunciados en el precepto, pudiendo dirigirse contra más de uno de ellos, habría dicho: contra uno o varios de los siguientes obligados, según proceda, pero nunca habría dicho por este orden.

No obstant això, existeix un altre criteri jurisprudencial segons el qual la responsabilitat civil prevista en l'article 61.3 LORPM no ha de ser exclusiva d'un sol dels subjectes enumerats, sinó que pot ser compartida.⁵³ Així, en la SAP de Saragossa del 14 de juny de 2019 (JUR 2019/208370) es declara expressament:

[...] en ese orden prelativo están en primer lugar los padres del menor, aunque con ello no se cierra el paso a exigir la responsabilidad civil solidaria a los guardadores de hecho pues en aquellos momentos el profesorado de ese centro era el que debía controlar la actuación del menor.

52. En contra, vegeu la SAP d'Alacant del 10 de juny de 2008 (JUR 2008/302328), que resol un supòsit en què uns menors es van dedicar a insultar, amenaçar i donar empentes a una companya seva d'institut, a la qual van arribar a dir-li que quan la veiessin pel carrer la matarien. La qüestió va arribar al punt àlgid quan el director de l'institut va intervenir als menors un bat de beisbol que volien utilitzar per a agredir la menor. Malgrat que no sembla que l'escola fes prou, el jutjat de menors va decretar la responsabilitat civil solidària dels pares dels menors agressors i l'Audiència va confirmar la resolució en la seva integritat, sense analitzar en cap moment la possible responsabilitat del centre docent pel fet que els il·lícits s'esdevinguessin a l'interior de l'institut.

53. Tanmateix, això és taxativament negat per la SAP de Lleida de l'11 de març de 2002 (JUR 2002/118814), que afirma que «[n]o se contempla en esta Ley la posibilidad de concurrencia de varios responsables a que alude la recurrente sino que, por el contrario, la prelación es por este orden, que bien podría considerarse excluyente, y no acumulativo, desde el momento en que no se exige el requisito de la convivencia ni el incumplimiento de deberes inherentes al ámbito de competencias de cada uno de ellos».

En la mateixa línia, en el cas resolt per la SAP de Màlaga del 9 de novembre de 2009 (JUR 2010/211336), la demanda de responsabilitat civil es va dirigir contra el menor causant del dany, contra els seus pares, contra l'institut on van ocórrer els fets i contra la Delegació del Departament d'Educació de la Junta d'Andalusia. En aquest cas es va declarar provat que el menor, aprofitant l'hora de l'esbarjo, va agafar el perjudicat per l'esquena, el va fer girar i li va donar un cop a la cara, i, en intentar l'agredit defensar-se, l'agressor va continuar clavant-li cops fins que va aconseguir tirar-lo a terra, moment en el qual va arribar un professor per a auxiliar-lo. Com a conseqüència de l'agressió, el menor perjudicat va patir lesions un hematoma a l'ull dret, una ferida labial inferior, un hematoma al coll i el trencament de dues incisives superiors que van requerir una reparació odontològica. El jutge de menors va declarar la responsabilitat civil solidària de tots els demandats i els va condemnar a indemnitzar el perjudicat amb més de quatre mil euros. La sentència va ser apel·lada per la Junta d'Andalusia i pels representants legals del menor agressor, PERÒ l'Audiència va desestimar els recursos perquè va considerar:

En definitiva, pues, el orden previsto legalmente en el artículo 61.3 LORPM, a los efectos de exigir responsabilidad civil solidaria, no es excluyente entre los responsables mencionados en él, salvo que uno de ellos tuviera la totalidad o haz de facultades sobre el menor y que integrarían la patria potestad, y, estando éstas divididas o compartidas y ejercidas por varios de los sujetos mencionados en el repetido precepto, asimismo debe quedar asignada la solidaridad de la responsabilidad. De este modo, la atribución de la responsabilidad civil sólo podrá hacerse respecto de uno de los sujetos o entidades mencionados en el repetido precepto en cuanto el mismo agotara el ejercicio de todas las funciones de vigilancia y control sobre el menor; no siendo ello así, cabrá extender la solidaridad de la responsabilidad en tantos sujetos como sean aquéllos que ejerzan tales funciones. De ahí que el orden previsto legalmente no supone un orden de exclusión automática, de modo que existiendo padre se excluya al tutor, al acogedor o guardador, pues ello sólo sería así si la existencia del mismo va acompañada del ejercicio de la totalidad o haz de facultades que integran la patria potestad. Por el contrario, si parte de las facultades se delegan manteniendo una facultad de superior vigilancia y cuidado, lo propio es compartir responsabilidades, debiendo en todo caso responder de forma solidaria.⁵⁴

54. En termes idèntics s'expressen la SAP de Múrcia del 10 d'octubre de 2016 (ARP 2016/1190) i la SAP de Lleó del 10 de febrer de 2020 (JUR 2020/142937).

A favor que en determinats casos es pugui declarar la responsabilitat civil de diversos dels subjectes enumerats en l'article 61.3 LORPM, vegeu Eduardo FONT SERRA, *Responsabilidad civil del menor en la Ley de responsabilidad penal del menor*, Barcelona, Atelier, 2003, p. 99-100, qui considera que en algunes ocasions poden ser diversos els responsables indicats en l'article 61.3 LORPM que tinguin atribuïda la guarda del menor, i posa l'exemple d'un menor la tutela del qual correspongui a una entitat pública però que cometi la conducta delictiva durant un període de visita als seus pares. En aquest cas, afirma l'autor, els pares, juntament amb l'entitat pública, continuaran essent responsables civils.

En aquest sentit, sembla criticable que la Sentència hagi optat per aquesta fórmula.⁵⁵ D'una banda, perquè si es considera que l'enumeració de l'article 61.3 LORPM quan assenyala «por este orden» es refereix als pares en primer lloc, és a dir, fa una interpretació literal del precepte, encara que s'equipari els centres docents amb la figura del guardador de fet, no s'hauria de declarar la responsabilitat civil del col·legi perquè, en l'enumeració esmentada, els pares es troben abans que els guardadors de fet. D'altra banda, si es considera que el criteri d'interpretació adequat ha d'atendre al subjecte que ostenti la guarda del menor en el moment en què succeeixi el fet danyós delictiu, aleshores només podria declarar-se la responsabilitat civil del centre docent, però no la dels pares, ja que aquests no tenien la guarda del menor en el moment en què aquest va ocasionar el dany.

55. Amb tot, sembla que és una fórmula que va estenent-se entre la doctrina de les audiències. Així, la SAP de Lleó del 24 de setembre de 2009 (AC 2009/2100), en un supòsit d'uns fets delictius (no concreta quins) comesos per un menor subjecte a la tutela de la Comunitat de Madrid mentre es trobava de vacances en un campament d'estiu, declara la responsabilitat civil del menor, la de la seva mare, la de la Comunitat de Madrid i la de l'Associación la Quintana-Escuela de Tiempo Libre Caracuel quan afirma:

[...] la Ley impone a los padres no sólo el deber de velar por los hijos y tenerlos en su compañía, sino también el de educarlos y procurarles una educación integral, e idéntico compromiso exige a los tutores y a los acogedores e incluso al guardador de hecho al tratarse de una institución tuitiva a la que son aplicables las obligaciones del tutor y qué duda cabe que estos otros aspectos son mucho más relevantes en el origen de los comportamientos delictivos del menor que los simples defectos en el ejercicio del deber de guarda. Es decir, se considera que el fundamento de este nuevo modelo de responsabilidad civil se encuentra no sólo en el deber de guarda sino también en el deber de educación y en el adecuado uso de las facultades de corrección que los padres, tutores, acogedores o guardadores tienen sobre sus hijos, pupilos, acogidos o sometidos a su guarda.

Altres sentències recents en les quals es declara la responsabilitat civil solidària del menor, dels seus pares i del titular del centre docent (públic o privat) són: SAP de Cadis del 20 de maig de 2019 (JUR 2020/517), SAP de Lleó del 10 de febrer de 2020 (JUR 2020/142937), SAP de les Illes Balears del 24 de novembre de 2020 (JUR 2021/233651), SAP de Màlaga del 8 d'abril de 2022 (JUR 2022/317279) i SAP de Navarra del 30 de setembre de 2024 (JUR 2024/410218).

5. BIBLIOGRAFIA

- ÁLVAREZ LATA, Natalia. «Comentario al artículo 303 CC». A: BERCOVITZ RODRÍGUEZ-CANO, Rodrigo [coord.]. *Comentarios al Código civil*. Elcano: Aranzadi, 2001.
- ATIENZA NAVARRO, María Luisa. *La responsabilidad civil por los hechos dañosos de los alumnos menores de edad*. Granada: Comares, 2000.
- BALLESTEROS DE LOS RÍOS, María. «Comentario del artículo 172 CC». A: BERCOVITZ RODRÍGUEZ-CANO, Rodrigo [coord.]. *Comentarios al Código civil*. Cizur Menor: Aranzadi, 2009.
- CARRERA DOMÈNECH, Jordi. «Per aquest ordre? Comentari a la SAP Cantàbria, Secció 4a, 23 de desembre de 2003». *InDret*, any 2004, núm. 3.
- DÍAZ ALABART, Silvia. *La responsabilidad de los centros docentes por hechos de sus alumnos menores de edad*. A: DÍAZ ALABART, Silvia; ASÚA GONZÁLEZ, Clara. *Responsabilidad de la Administración en la sanidad y en la enseñanza*. Madrid: Montecorvo, 2000.
- DURANY PICH, Salvador. «Les regles de responsabilitat civil en el nou dret penal de menors». *InDret*, any 2000, núm. 2.
- FONT SERRA, Eduardo. *Responsabilidad civil del menor en la Ley de responsabilidad penal del menor*. Edició a cura de J. F. Garnica Martín. Barcelona: Atelier, 2003.
- GARCÍA-MARTÍNEZ, Sergio; GARCÍA-ZABALETA, Esther. «El acoso escolar en España: revisión y análisis de los protocolos de actuación por comunidades autónomas». *Contextos Educativos*, núm. 33 (2024).
- GARCÍA-RIPOLL MONTIJANO, Martín. «La concepción tribal de la responsabilidad civil en la Ley penal del menor». A: CABANILLAS SÁNCHEZ, Antonio et al. *Estudios jurídicos en homenaje al prof. Luis Díez-Picazo*. Vol. II. Madrid: Civitas, 2003.
- GÓMEZ CALLE, Esther. *Responsabilidad de padres y centros docentes*. A: REGLERO CAMPOS, Fernando. *Tratado de responsabilidad civil*. Cizur Menor: Aranzadi, 2014.
- GRIMALT SERVERA, Pedro. «La responsabilidad civil de los centros escolares de enseñanza no superior por los daños causados por sus alumnos». A: ATAZ LÓPEZ, Joaquín; COBACHO GÓMEZ, José Antonio. *Cuestiones clásicas y actuales del derecho de daños: Estudios en homenaje al Profesor Dr. Roca Guillamón*. Tom II. Cizur Menor: Thompson Reuters Aranzadi, 2021.
- LASARTE ÁLVAREZ, Carlos; LÓPEZ PELÁEZ, Patricia; MORETÓN SANZ, M^a. Fernanda. *La responsabilidad civil en el ámbito de los centros docentes*. Madrid: Dykinson, 2007.
- LÓPEZ BELTRÁN DE HEREDIA, Carmen. *La responsabilidad civil de los padres por los hechos de sus hijos*. Madrid: Tecnos, 1988.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, Cristina. *La responsabilidad civil del menor*. Madrid: Dykinson, 2001.

- MERAYO, M.^a del Mar. *Acoso escolar: Guía para padres y madres*. Madrid: Confederación Española de Asociaciones de Padres y Madres de Alumnos (CEAPA), 2013.
- MORENO MARTÍNEZ, Juan Antonio. «Problemática de la violencia escolar: mecanismos jurídicos de protección». A: MORENO MARTÍNEZ, Juan Antonio. *La responsabilidad civil y su problemática actual*. Madrid: Dykinson, 2007.
- NORIEGA RODRÍGUEZ, Lydia. «La responsabilidad civil derivada del acoso escolar y del ciberacoso». A: ATAZ LÓPEZ, Joaquín; COBACHO GÓMEZ, José Antonio. *Cuestiones clásicas y actuales del derecho de daños: Estudios en homenaje al profesor Dr. Roca Guillamón*. Tom III. Cizur Menor: Thompson Reuters Aranzadi, 2021.
- ORJUELA LÓPEZ, Liliana; CABRERA DE LOS SANTOS FINALÉ, Belkis; CALMAESTRA VILLÉN, Juan; MORA-MERCHÁN, Joaquín A.; ORTEGA-RUIZ, Rosario. *Acoso escolar y ciberacoso: propuestas para la acción*. Madrid: Save the Children, 2013.
- PÉREZ VALLEJO, Ana María. «El complejo régimen que disciplina la responsabilidad civil por daños derivados del acoso escolar». *Anuario de Derecho Civil*, vol. LXVIII, núm. 4 (2015).
- Protocol de prevenció, detecció i intervenció davant l'assetjament i el ciberassetjament entre iguals*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Educació, 2019.
- ROJANO MARTÍN, Nieves. «La responsabilidad civil por acoso escolar». A: PÉREZ TORTOSA, FRANCESC (coord.); FONTESTAD PORTALÉS, Leticia (dir.). *La justicia en la sociedad 4.0: nuevos retos para el siglo XXI*. Pròleg de Sonia Calaza López. La Corunya: Colex, 2023.
- SASTRE, Ana (coord.). *Yo a eso no juego: Bullying y cyberbullying en la infancia*. Madrid: Save the Children España, 2016.
- TAMARIT SUMALLA, Josep Maria. «Comentario al artículo 173 CP». A: QUINTERO OLIVARES, Gonzalo (dir.); MORALES PRATS, Fermín (coord.). *Comentarios al Código penal español*. Tom I, (Artículos 1 a 233). Cizur Menor: Thompson Reuters Aranzadi, 2016.
- UNESCO. *Entornos de aprendizaje seguros: Prevención y tratamiento de la violencia en la escuela y sus alrededores* [en línea]. París: UNESCO, 2024. Disponible en línea a: www.unesco.org/es/health-education/safe-learning-environments [data de consulta: 10 d'abril de 2025].
- YZQUIERDO TOLSADA, Mariano. *Sistema de responsabilidad civil contractual y extracontractual*. Madrid: Dykinson, 2001.
- YZQUIERDO TOLSADA, Mariano. «La responsabilidad civil en el proceso penal». A: REGLERO CAMPOS, Fernando. *Tratado de responsabilidad civil*. Cizur Menor: Aranzadi, 2014.